

PAPER DETAILS

TITLE: BİR YOL ERİNİN ÖZ BİLİNCİ: KENDİ KENDİNE YUNUS

AUTHORS: Meriç HARMANCI

PAGES: 1129-1138

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2638692>

BİR YOL ERİNİN ÖZ BİLİNCİ: KENDİ KENDİNE YUNUS

THE SELF-CONSCIOUSNESS OF A ROADMASTER: YUNUS TO YOURSELF

Meriç HARMANCI*

ÖZ: Şair bazen doğrudan bazen de imgeler ve metaforlar yoluyla derdini anlatır. Söz kalbin, gönlün, aklın tercümanı olur; sözün gücü sayesinde görünmeyen görünür kılınır. Tarihi şahsiyeti hakkında oldukça sınırlı bilgiye sahip olunan Yunus Emre'yi tanımak, anlamak ve paradigmatik çerçevesini çizebilmek için kılavuz, onun sözleri olacaktır. Bu çalışmada, Yunus'un şiirlerine yansıyan yolculuğunun izleri sürülerek kendini nasıl konumlandığı, kendine neler söylediği, ne gibi öğütler verdiği ve eleştirilerinin, beklentilerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Yunus'un kendisi ile hasbihalinde Yunus, özne-nesne, seslenen-seslenen olurken kendine "Yunus, Yunus Emre, Yunus Emre'm, Miskin Yunus, Günahlı Yunus, Derviş Yunus, Biçare Yunus, Âşık Yunus" şeklinde hitap eder. Bazı şiirlerinde ise bir iç konuşmanın, yüzleşmenin izdüşümü yansır dizelere. Yunus'un kendine bu seslenişleri ve kimi mahlas beyitlerinde kendiyi söyleşmeleri onun bilinç düzeyini gösterdiği gibi içinde bulunduğu ruh halinin bir dışavurumu, bilinçaltının yüzeye çıkışı ve vermek/varmak istediği doktrinin özlü ifadesini de oluşturmaktadır. Çalışma, Yunus'un dünya görüşünü ve tasavvuf anlayışını da ortaya koymak açısından, bu mahlas ve hitap beyitlerinin klişe kalıplar dışında bir insan olarak Yunus'un neler söylediğini analitik psikolojinin "ego", "gölge" ve "benlik" arketipleri çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, İç konuşma, Mahlas beyti, Anlam, Kendilik bilinci.

ABSTRACT: The poet expresses himself sometimes directly, sometimes through images and metaphors. The word becomes the interpreter of the heart, heart and mind; thanks to the power of the word, the invisible is made visible. Yunus Emre, who has very limited information about his historical personality, will be guided by his words in order to know, understand and draw his paradigm. In this study, it will be tried to determine how Yunus positioned himself, what he said to himself, what kind of advice he gave, and what his criticisms and expectations were by tracing the traces of his journey reflected in his poems. When Yunus is in conversation with himself, Yunus addresses himself as "Yunus, Yunus Emre, My Yunus Emre, Lazy Yunus, Sinful Yunus, Dervish Yunus, desperate Yunus, Lover Yunus", while being subject-object, calling-speaking. In some of his poems, the projection of an inner conversation and confrontation is reflected in the lines. These calls of Yunus to himself and his conversations with himself in some pseudonymous couplets show his level of consciousness as well as an expression of the mood he is in, the emergence of his subconscious mind and the concise expression of the doctrine he wants to give. In order to reveal Yunus's worldview and his understanding of mysticism, the study aims to deal with what Yunus says as a human being outside the stereotypes of these pseudonyms and address couplets, within the framework of the "ego", "shadow" and "self" archetypes of analytical psychology.

* Doç. Dr.-Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / İstanbul-mericharmanci@yahoo.com (Orcid: 0000-0003-1062-7926)

This article was checked by Turnitin.

Giriş

Anadolu dinî tasavvufi edebiyatını doğru konumlandırmak, oturduğu temelleri doğru yapılandırmak, bu edebiyatın kurucu öncülerini doğru anlamayı gerekli kılar. Anadolu dinî tasavvufi edebiyatının kurucularından biri olan Yunus Emre'yi tanımak ve anlamak bu edebiyatın kilidini açmayı sağlayan anahtarlardan biridir. Yazılı tarihî kaynaklarda hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunması, ailesi, çocukluğu, öğrenim durumu, yaşamındaki önemli eşikler gibi pek çok noktanın açıklığa kavuşmaması onun şiir dünyasını etkileyen çerçeveyi tespit etmemizi zorlaştırır. Bu noktada, sözün gücü devreye girer. Sözün gücünü en üst seviyeye çıkaran Yunus'un dizeleri onu tanımak ve anlamak noktasında önemli bir kılavuzdur. Yunus Emre'nin özellikle kendine seslendiği beyitler ve özellikle de mahlas beyitleri; bir iç konuşma, hesaplaşma, kendiyle yüzleşme olarak düşünüldüğünde Yunus'la ilgili bazı kapıları aralar; kendini nasıl konumlandığı, kendine neler söylediği, ne gibi öğütler verdiği, kırgınlıklarının, küskünlüklerinin, beklentilerinin neler olduğunun tespit edilmesinde bir yol haritası çizer. İnsan ruhunu çözümlemek, geçirdiği aşamaları takip etmek kolay bir iş değildir. Jung, insan tarafından biçimlendirilen bütün tarihsel değişimlerden sorumlu olan ruhumuzu, çözülemez bir bulmacaya, anlaşılması imkânsız bir mucizeye, şaşırtıcı bir karmaşa nesnesine benzetir (Jung, 1999:76).

Resim, şiir, öykü, roman gibi sanat eserleri zaman zaman sanatçının ruhunun derinliklerini yansıtır, onun ruhsal yolculuğunun izdüşümlerini taşır. Yunus Emre'nin bazı şiirlerinde gizli ya da açık bir şekilde kendiyle hasbihal ettiği dizeler onun tasavvuf anlayışı, Tanrı, aşk, insana bakış gibi konulardaki değerlendirmelerini tespit etmek ve bireyleşme yolculuğunu takip etmek açısından önem taşır. Tasavvufta "seyr ü sülûk", analitik psikolojide "bireyleşme süreci" olarak anılan yolculuğa kahramanı ya da bilinci sürükleyen bireyin kendini tanıma mücadelesidir (Koçak, Mollaibrahimoğlu, 2010: 42).

Bu çalışmada Yunus Emre'nin aşkın yolculuğunda kendini bilme, kendiyle yüzleşmesinin şiirlerine nasıl yansıdığı, kendi psişesini¹ tanıma ve karanlık yönleri ile mücadele çabası Carl Gustav Jung'un öncülüğünde gelişen analitik psikolojinin "ego", "gölge" ve "benlik" arketiplerinin yol göstericiliği ile incelenecektir.

Ego (Ben/ Ich) Arketipi: Egonun Uyanıklığı

Tasavvuf yolu, Doğu'nun gizemli inanışlar haritasının da etkisiyle insanın içine, ruhuna yönelen kadim yollardan biri olarak var olmuştur.

¹ Psişe (psykhe); bilinç, bireysel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışının psişik süreçlerinin tamamını ifade etmek için kullanılan terimdir. Jung, psişe ile ilgili şu bilgileri verir: "Bilinçdışının yapısıyla ilgili araştırmalarımın ruhla psişe arasında kavramsal bir ayrım yapmak zorunda kaldım. Psişeden bilinçdışı kadar bilinçli de olan bütün psişik süreçlerin tamamını anlıyorum. Öte yandan ruhtan en iyi şekilde kişilik diye tanımlanabilen, sınırları açıkça çizilmiş işlev kompleksini anlıyorum" (Jung, 2016: 54).

İnsanın kaoslar ülkesi olan dünyayı ve kendi içindeki yanardağı keşfedebilmesi için başvurduğu bir kolektif bilinç üretimidir. Bireyleşme, bilgeleşme ve egosantrik kuşatmadan kurtulabilmenin etkin savaş araçlarından biridir tasavvuf yolu. Bu yumuşak hatlı savaş zırhı ile korunmak isteyen insanın son derece dikkatli, özenli ve bilinçli olması gerekir. Bu felsefenin odak noktasını da bir bilinç motoru olan “ego/ben” teşkil eder. Ego, analitik psikolojide, bilincin merkezini ifade etmek için kullanılır. Ego, büyük ölçüde sürekliliği ve kimliği bulunan fikirler kompleksidir. Jung, egonun bir bilinç durumu hatta bilincin içeriği olduğunu ifade eder (Jung, 2016: 13). Bilinç, bireysel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışının oluşturduğu psişenin bilinci kapsayan bölümü egodur. Bilinç durumuna duyum, düşünce, sezgi ve duygular aracılığı ile yöneliriz (Jung 2001:105). Dolayısıyla ego, bilinç seviyesindeki yaşamı ifade etmek için kullanılır.

Yunus’un farkındalığı, bilinç seviyesi- ego² seviyesidir ve bilinç seviyesini ne kadar güçlendirilirse o kadar uyanık olur. Çünkü baş edilmesi gereken düşman insanın karşılaştığında hep aciz kaldığı benliği ele geçirmek üzere kodlanmış olan nefistir. Bu yüzden, aşk ve züht vurgulu telkinlerde, en ufak bir özensiz ya da öz denetimsiz alanda kendi normaline dönüşen nefsin kontrol edilebilmesi için tasavvufun en makbul yöntem olduğu salık verilmiştir. Tevazu, sabır, şükür, hilm, tevekkül, rıza, irfan gibi takva kadrosu ile tasavvufun psişeyi tanımaya yönelik kadim deneyimi Yunus nesli için de bir erdem/bilinç düzeyi olarak algılanmıştır. Bir duygunun kibir olduğunu idrak ettiği yer “ego alanı” içinde yer alır ve ego olmadan idrak olmaz:

Yûnus Emrem bu yolda eksüklüğün bildürür

Mest oluban çağırur dervîşlik bühtân bana³ (12/10)

Sürekli nefis mücadelesi veren Yunus Emre, kendinin tasavvufta önemli bir yol eri olan *derviş* olarak anılmasından son derece imtina etmektedir, çünkü o eksiklerinin farkındadır, asla kibre kapılmaz. Bilgeleşme, bilinç seviyesindeki yaşam ile bilinç dışının aynı anda dengeli bütünlüğü ile oluşur. Jung’a göre, yetişkin bir insan kendini bilme durumu üzerine düşünür (Jung, 2018: 395). Birçok insan “kendini bilme” ile bilinçli ego kişiliklerini bilmeyi karıştırır. Ego bilinci olan biri, kendini bildiğini kabul eder. Gelin görün ki ego bilse bilse kendi içeriğini bilir. Bilinçdışı ve onun içeriğini bilemez. Yunus da kendi eksikliklerinin farkındalığı sayesinde onlarla mücadele etme cesareti bu yüzden bulur.

² Ego,(ben, Ich), kavramını Jung: “Benden, bilinç alanımın merkezini oluşturan, büyük ölçüde sürekliliği ve kimliği bulunan fikirler kompleksini anlıyorum. Bu nedenle ben kompleksinden söz ediyorum. Ben-kompleksi bir bilinç durumu olduğu kadar bilincin içeriğidir de zira bir psişik öge ben-kompleksimle ilişkili olduğu ölçüde benim için bilinçlidir.” (2016: 13) şeklinde izah etmiştir.

³ Makalede yer alan beyit ve dörtlükler, Mustafa Tatçı (1990)’dan alınmıştır. Parantez içinde verilen numaralardan ilki alıntılanan beytin şiir numarasını, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.

Kibrin karşısında “tevazu” yer alır ve tasavvuf eri için tevazu çok önemlidir. Nefsin her seferinde en aşağı kata, dürtüsel alana inmesini engellemek gerekmektedir. Çünkü yol erinin nefsin bu kırılması en zor, en kalın ve sert katmanı ile her seferinde yüzleşmesi onu daha aciz ve daha zavallı kılmakta ve her seferinden yeniden başlayanların ruhsal güçlüğüne dayatmaktadır. Bu bakımdan nefsin en kolay toparlandığı bu sert yüzünü kırmak için hayli ince kanallardan sabırla sızan kimyaya ihtiyaç vardır. Öğretiye göre bu sert kabuk yukarıda saydığımız ve hepsi nefse ağır gelen ince sanat ile çatlatılmalı ve her aşamasında da bütün birikimin bir anlık boşluk sonucu kaybedileceği unutulmamalıdır. Bu hâl, bir kimlik düzeyinde bilinç hâli ya da farkındalık düzeyi de olmamalıdır. Çünkü bu yolcunun kendisi için bu bağlamda bir tanımlama yapması, bir seviye tayin etmiş olması da nefsin toparlanması için bir zaaf oluşturacaktır. Yunus, nefsin en ufak bir zaaftan yararlanıp toparlanmaması için kendi kendine de telkin verir. Kendi zaaflarını göz ardı etmeden konuşmak istemez.

“Yûnus Emre sen bir niçe eksükligün yüz bin anca

Kur’agaca yol sorunca teferrüclen yoluna geç (21/7)

beytiyle yolu kuru ağaçtan soran birinin hakikat yolundan söz etmesinin eksikliğini nefesine hatırlatmak ister ve böylece yolda nefsi bu tevazu ile yormak ister.

İnsanın kendi psişesini tanıması eksiklerinin farkına varması, kendiyle yüzleşmesi oldukça önemlidir. Yunus şiirlerinde sık sık eksikliğine dem vurur. Bu durum onun şişkin bir varlık algısı taşımadığını, Hak aşkını ele alırken o aşkın alanda bile hep yerini bildiğini, bilmeye çalıştığını gösterir.

İy Yûnus sen ‘âşıkısan îmân biligin berk kuşan

Varlıgun degşür yokluga cümle eksüklük sendedür (44/8)

diyen Yunus, insanoğlunun âlemde noksan olanın kendisi olduğunu bilmesi gerektiğini savunur. *Varlık* ancak mutlak hakikate aittir. “Sûflere göre Mutlak Varlıktan başka bir varlık yoktur. Bütün var olanlar, denizin dalgaları gibi, o Mutlak Varlık’ın zuhurundan, onun çeşitli tecellilerinden başka bir şey değildir.” (Gölpınarlı, 1992, 101). Benlik, ancak *yokluk* ve *eksiklik* düşüncesinin kalıcı olarak idraki ile mümkündür. Abdülkadir Geylânî ya da İbnü’l-Arabî’ye nispet edilen Al-Risâlat-al-Gavsiyya’dan Gölpınarlı’nın aktardığına göre Tanrı, “Bilgi sahibi, bilgisini inkâr etmedikçe, bilgisiyle beraber bana yol bulamaz, bana ulaşamaz.” demektedir (Gölpınarlı, 1992, 101). Çünkü önceki yol erlerinin deneyiminden de anlaşılmıştır ki insan için bütün varoluşsal hâller şüpheye ve dalalete kadar giden yola sevk edecektir.

Yunus’un belki de “ben” bilincini ölçen araçlardan biri eserlerinde şiir ya da söz karşısında kendisine yaptığı uyarılar olmaktadır. Çünkü unutmamak gerekir ki Yunus’un içinde bulunduğu dünyada ‘söz’ün kültürel iktidarı bugün tahayyül ettiğimizden de yüce bir kudret olmalıydı. Söz söyleyebilenin kıtlığı, yazı ve insan ilişkisi, bilgiye ulaşmanın zorluğu, yeni kabul edilen din karşısında Müslüman âlim ve fazilet sahiplerine duyulan

hürmet bugün tahmin edeceğimizin de üzerinde bir kıymete sahipti. Aşağıdaki beyitte ifade edildiği gibi söz söylemek, şiir yazmaktan ibaret değildi. Söz söyleyebilecek kadar donanmış olmak ve bu donanımı aktarabilecek kadar söz kudretine erişmek yüksek kültür düzeyini ve manevi zenginliği ifade etmekteydi. Dönemi için şöhreti, itibarı ve iktidarı karşılayan bu makam karşısında Yunus, söz arasında nefesine, kendine ve bilincine çekidüzen vermek ister. Sözün sihirli gücü karşısında aciz kalma korkusu ile kendince tedbir almak ister:

Sözler eyütdüm diyü Yûnus nûkte itmegil

Dahi yigrek eydür var el vardur el üstine (334/5)

Makbul insan, maneviyatlı hoca ya da dindar birey her dönemde bilinci bulanıklaştıran unvanlar olmuştur. Yunus da bu aşkın ve hakikatin kendisinde bıraktığı manevi itibar alanlarına karşı beni, kendisini rahat bırakmaz, sürekli itham ederek bilinç yolu için ışık yakar. Örneğin Yunus, döneminde gerçek bir “âşık” olarak bilinmektedir ve arayış içinde olanlar kapısına gelmektedir. Yunus, böyle bir şöhret hâinden korunmak için şiir yoluyla çevreye ve kendi içine; “Beni âşık sanıp sakın gıpta ile bakmayın. Uzaktan gelen haberin pek çok tüccarı ziyana uğrattığı gibi ben de sanıldığı kadar cevher taşıyorum. Beni övdüklerine aldanmayın” diye seslenir:

Yûnus'ı ‘âşık diyüben zinhâr özenüp gelmenüz

Çok bezirgân ziyân ider varıcağız ırak çava (2/9)

Bilinci ifade eden ego *merak*ı da içine alır. Merak duygusu insanların düşünme, arama, araştırma, öğrenme dürtülerini harekete geçirir. Bu arayışın ve merakın deneyimlerle öğrenilmiş işlevsel formu da seyahattir. “Kahramanlar genelde gezginlerdir ve gezginlik asla nesnesini bulamayan bir arzunun, yitik anneye duyulan bir özlemin sembolüdür.” (Jung, 2015: 20). Bir talip olan Yunus kendisini ummana erdirmek, yetiştirmek, öğrenmek için seyrüsefere zorunludur. Kahraman olmak sınavları başarıyla aşabilmeye bağlıdır. Yunus hayatın bir sınav olduğunun farkındadır. Söz, Yunus’un çıktığı yolculukta onun geçirdiği aşamaları göz önüne serer. Çünkü yol eri denize erişmek isteyen ırmak misali bir sefer hâindedir:

Tâlib meseli ırmak mürşid meseli deryâ

Seyr ü seferi hoş gör ‘ummân bulasın bir gün (229/3)

Gölge Arketipi ya da Gölgeyi Tanımak

Kendilik bilincine erişebilmek için kişinin gölgesiyle yüzleşmesi ve onu alt etmesi gerekir. Gölge kişinin “karanlık yanı”nı temsil eder, “etik, estetik, ya da başka nedenlerden benimsemediğimiz bilinçli ilkelerimize karşıt diye bastırdığımız, yaradılışımızda var olan ortak eğilimdir.” (Jung, 2006, 70). Ego tarafından bastırılan, bilinçaltının derinlikleri arasındaki gölgelerin fark edilmesi bireyleşme süreci açısından önemli bir aşamadır. Yunus işlediği günahlardan dolayı tövbe etmek, dinin emirlerini yerine getirmek üzere kendisine telkinler verir. Eğer kendini gerçek Hak aşığı olarak görüyorsa kendini dizginlemesi gerektiğini söyler, nefis

mücadelesinden dem vurur. Çünkü insanın karanlık yönünü temsil eden gölgesi ile mücadele etmesi gerekir. Aslında bir yaşam felsefesinin de tanımı olarak anlaşılan bu çizgiye göre insan tövbe içinde olmalı, iyilikle amel etmeli ve hak yoluna girmelidir. Bir tasavvuf reçetesinin özetini ifade eden bu hâl için öncelikle kendisini sorumlu tutan Yunus'un telkini de tavsiyesi de reçetesi de kendine, nefesine ve içine doğrudur:

*Yûnus var imdi tevbe kıl cân sendeyiken it 'amel
'Âşıkısan kuşanı gör dervîşlerün palhengini (350/7)*

İnsan doğası gereği eksik, kusurlu, kötü yanlarını görmek istemez. Yunus'a bakıldığında gölgesiyle yüzleşmiş bir birey görülür:

*Ben fesâd içinde kaldum
Yûnus eydür artdı derdüm
Sine varıcağız kabrüm
Dar olursa n'ideyin ben (274/5)*

diyen Yunus, dünya ve ahiret için makbul bir yol eri olmadığını, sahip oldukları ile sevinmediğini söylerken karamsar bir ruh hâlinden söz etmez. Dünya için fesatlık ve ahiret için kabrin darlığı onu denetleyen gölgeler olarak işlev görür. Yunus'un gölgesi, onun yolunu daha aydınlık kılmak için gece görüş düzeneği gibidir. Bu idrak dolayısı ile ne yılgınlığa kapılır ne de kurtuluşa ermişlerden saymaz kendini. Kendine eleştirel bir tavırla yaklaşan Yunus nefis basamakları arasında yer alan hırs ve açgözlülüktan yakınır:

*Düşman benüm nefsüm durur tama'ıla hırsım durur
Tama'ıla hırsa uyan gönüllerde yir eylemez. (112/4)*

İhtiras her dönemde insanı bu dünyaya ait kılan ilkel yanlarımızdan biridir. Yunus, kendinde var olan bu hırs ve tamah ile yüzleşmiş olmalı ki bu iki haslet, kendisi için nefisle birlikte saydığı tehditler arasında yer alır.

Yunus'un şiirlerinde sık sık gölgesi ile yüzleştiği görülür. "Gölge yönümüzü tanımak, kusursuz olmadığımızı kabul etmemiz için bize gereken alçakgönüllülüğü sağlar. Ve insani bir ilişkinin kurulabilmesi için tam da bu bilinçli kabullenmeye ve saygıya ihtiyacımız vardır." (Jung 1999: 117-118). Yunus; *Yûnus dahı uyanmadın kendü ölümün sanmadın / Bu togrı yola gelmedin her işleri gümânımış (274/5)* derken çevresinin takdir ettiği, kendisinin de bilebildiği kat edilmiş mesafelerine rağmen bilinç düzeyini tanımlamaz, elde ettiklerinden söz etmez ve kibre kapılmaz. Gölge bilinci, insana bu yolda kusursuz olmadığını ve gururlanmaması gerektiğini öğretir. Nitekim insan ölünceye kadar kendisinin ebedî kalacağını sanmakla maluldür. O yüzden de hakikatle yüzleşmek için önünde uzun zaman olduğu yanılgısına kapılır. "Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer. Eline geçen her fırsatta başkaları üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmayı tercih eder." (Jung, 2005: 56). Yunus yaşarken bu ölüm, yokluk, ihtiras, gurur ve kibir gibi negatif yanı ile yüzleşmiş ve kendisini kabullenmiş bir aydın olarak karşımızda durur.

İnsanların gururlanmaktan kaçınması gerekir; çünkü insanları erdemlerinin yanında karanlık bir gölgeleri de vardır (Jung 2001: 212). Yunus, aşk yolunda yüzünü yerden kaldırmaması gerektiğini, gerçek sevgili için binlerce kez kendisini feda etmesi gerektiğini söyler:

Yûnus yüzün kaldurmagıl 'âşıklarun ayagından

Fidî eyle yüz bir cânı anda bulasın sultânı (377/8)

Bu hâl, gölge bilinci ile ilişkilidir. Nefis ya da benliği bulandıran karanlık gölgeler olarak yol erinin önüne çıkan haramilerle mücadele için nefsin sürekli hak erlere itaat duygusu içerisinde olması gerekir. Bu itaat ya da bu kayıtsız kapılanma, nefsin varlık iddia etmesinin de önüne geçmektedir. Nefse ağır gelen, nefsi sürekli ezen melametli hâllerin her biri gölge bilinci yolunda yol gösteren kılavuzlar olarak iş görür. *Çünkü* “gölgeye bilincin yansımasıyla, karanlıkta kalan aydınlığa alınır.” (Jung, 2005: 13). Oysa şüphe gölgenin devam etmesine neden olur. *Yûnus imdi söyle Hakk'ı Allah oldı sana sâkî / Gider gönüldeki şeki elündeki menkûr nedür (56/12)* diyen Yunus, mutlak varlığa yönelik en küçük şüpheyi karşı kendisini uyarır. Çünkü bilinir ve bir saklı mit gibi söylenir ki bu yolda nefsin kendisinde varlık görmeye başlamasıyla bir kuşku peyda olur; mutlak hakikate karşı bir nefsanî yarıştan, bir süre sonra pek çok yol erinin ilhâda varan varlık iddiası ile başına gelenlerden söz edilir. Gölge savaşçısının en çok çekindiği yolların başında bu “iddialı dervişlik” gelmektedir. Nefsin sürekli itham edilmesinin belki de en önemli nedeni de bu mutlak hakikate karşı nefsin kendisini öne atmak isteyen ihtirasına gem vurabilmektir.

Benlik (Kendilik/ Benlik/ Özben/ Öz) Arketipi: Bilinç Düzeyi Olarak Aşk

“Kendilik, yaşam boyu bizim psişik varlığımıza destek veren dinamik yapının hem mimarı hem de ustasıdır” (Stevens, 1999, s.62). Asıl bireyleşme süreci -kişinin kendi iç merkeziyle (ruhsal çekirdeğiyle) bilinçli olarak karşı karşıya gelmesi- genellikle kişiliğin yaralanması ve buna refakat eden acı ile olur. Bu başlatıcı şok, öyle algılanmasa da bir tür “hidayet” şeklinde gerçekleşir (Franz, 2009: 166). Yunus’ta bir bilinç düzeyi olarak aşktan söz edebiliriz. Çünkü kişiliğin yaralanması, aşkın neden olduğu yoğun acılar ve aşk anaforundan çıkan âşığın yaşadığı deneyim onda bir nevi hidayet, bir bilinçlenme duygusuna dönüşür.

Aşk her ne kadar insanların yadırgayacağı hâlleri reva görse de Yunus halktan kendisini uzaklaştıran bu hâli de bir bilinç olarak görür. Görünüşte bir sitem ya da serzeniş olarak anlaşılan bu genel geçer aşkın tuhaflıkları Yunus için bir erdemdir, yüksek bir bilinçtir. Dışardan bakanlar için bir paradoks olarak görünse de yol eri için bir farkındalıktır. Bu yönü ile Yunus’taki insanın bireyleşme süreçlerini başında “aşk” gelir. Allah aşkı da yapısı gereği kendilik (benlik) arketipinin tezahürüdür çünkü içinde *aşkın* bir alan vardır. Psişenin bilinç ve bilinçdışına ait öğelerinin tamamını, bütünü oluşturana “ben” için Jung “nefis, öz” (self) terimlerini de kullanır (Jung, 1998 :88). Bu yüzden benlik arketipi kişinin bütünlüğünü ifade eder.

Tasavvuf, psişenin bilinç ve bilinç dışı alanını en rafine haliyle fütüvvet ya da melamet üzere donatır.

‘İşk çengine düşenün melâmet olur işi

Anun için bed-nâmdur miskîn Yûnus'un adı (371/9)

beyti ile de özetlenen bu hâl miskin aşğın kamuoyu nezdinde de hor ve hakir görülmesini sağlar. İnsan nefsi, tek başına kaldığında kendisini kandırmayı da becerebilecek kabiliyettedir. Fakat duyurulmuş ve kanıksanmış melametli hâl karşısında toplumdan gelecek olan nefse hoş gelen meziyetlerin önü alınmış olur. Makama, mevkie, mala, mülke ve evlad ü iyale karşı da bir tedbir olarak düşünülen fütüvvet meşrebi, bir arınma ve öz benlik yolunda aşk için en elverişli yaşam alanı olarak düşünülmüştür. Çünkü insan için belki de en acımasız terbiye mektebi “aşk” olmuştur. Aşkın bekası ve selameti de kuşkusuz fütüvvet veya melamet kalesindedir.

Yunus, aşk yolunu delilik olarak görür. Çünkü olağan ve normal yaşam biçimi ile benlik yolunu geçmek mümkün değildir. İnsanı ve toplumun normalinde konfor, güvenlik ve esenlik vardır. Hâlbuki bilinç dışı ile yüzleşebilmek için ruhun geri çekilmesi, koruyucu katmanlarını yok etmesi gerekmektedir. Dünyaya aşına nefsin bu sarmaldan çıkıp bir arayışa geçmesi kolay değildir. O yüzden bu normatif değerlerin de uzağına düşen durum delilik kabul edilir. Mecnun deliliği, bilinçdışının etkisini, aşkınlığı, esrikliği hissetmek ile mümkün olduğundan Allah’a yaklaşma isteği ve deneyimini ifade etmesi onu bu arketipsel yapının içine alır. Kendilik bilinci ile yüzleşmeyenler ya da aşkı bilmeyenler de bu hale gülmekle kendilerini sağlıklı görmüş olur:

Dervîş olan kişiler deli olagan olur

‘İşk neydügin bilmeyen ana gülegen olur (96/1)

Yunus bu hâli hiç çekinmeden tanımlar ve tarif eder. Her sözünden de anlaşılacak kadar aşikâr bir deli olarak görür kendini ve bu hal ile ayıplandığını ifade eder: *Yûnus miskîn delüdü hem sözinden bellüdü / ‘Ayıblaman yârenler eksüklügi varısa (300/10)* Yunus, âşıkların anlayabileceği deliğinin kaynağının Hak olduğunu söyler. İçinde keşfettiği ikircikli durumun farkına varmıştır artık. *Dost esrigi deliligüm ‘âşıklar bilür neligüm / Degşürüben ikiligüm birliğe yitmege geldüm (179/3)* beytindeki ikilik hali insan ve yaratıcı, madde ve mana, dünya ve ahiret gibi ikili bir yapı arz eder.

Hâlbuki bilinç ve bilinç dışı alanı ile aynı anda yüzleşebilen insanın bireyleşme ve erdem yolculuğu birliğe, mutlak varlığa ve hakikate varacaktır. Bu yanı ile bilinç ve bilinç dışı alanı bu ikilem arasında kalan ve sorgulayamadan bu dünyadan giden insan hikâyesi olarak görmek mümkündür. Birliğe varmak ise kendilik bilincine erişmek, psişenin kendisini görmesi, insanın kendisini bilmesi olarak anlamak mümkündür.

Yunus’ta “kendinden geçmek” şeklinde ifade edilen bu durum, esasen kendilik bilinci arayışını, bu bilinç iradesini ortaya koymaktadır. Aşk, bir

bilinç durumu ise yol erinin adanmışlığı ve teslimiyeti de bilinç düzeyini, iradesini ifade etmiş olur. *Kendüliginden geçeni toğan ider ma'sûk anı/ Ördük ü keklige salar sürü idüben tutmağa* (1/3) beytinde aşka teslim olma bilinç, iradesi ve kararlılığı ile avını yakalayan doğan gibi istediği ruh katmanının şifrelerini çözebilecek, tuzaklarını bozabilecek duruma gelir. Alıcı kuşa dönüşen ruh, bilinç dışı semaya uçabilecek ve aklın ve maddi âlem sınırlarının ötesinde idrak ve sezgi uçuşları gerçekleştirebilecektir. Nitekim Jung, özü ruh ile bilincin bileşimi olarak tanımlar ve bir adanın denizde bir yıldızın gökyüzünde yer aldığı gibi kendinin de bunun içinde yer aldığını ifade eder (2001: 250).

Sonuç

Yunus, şiirlerinin sonunda öz eleştiri yapar. Her bir şiirde söz açtığı hakikat davası için kendisine bir misyon yüklediği anlaşılabilir da yaptığı telkin ve nasihat çağrısının kendisini de temiz ve doğru yerde göstermiş olmasından imtina etmek ister. Zemine geri dönmek ve duruşunu tekrar sağlıklı alana çekmek üzere sözün sonunda geri çekilir, bir günahkâr kul olarak bütün söylenenlerden kendisinin de sorumlu ve muhatap olduğunu ifade eder. Nefsin kontrolü, kendilik bilinci göstergesi olmak üzere Yunus, muhatabına seslenirken ve kendi kendine konuşurken kendisini "hakikate ermiş" ya da takvaca üstün gibi algılanmamaya ayrı bir özen göstermek ister. Kendilik bilincine götüren yol da hakikat seferi de aşk yoludur. Tasavvuf erleri, insanın manevi olgunluğu ve ruhsal kemali için en uygun kızgın potanın aşk olduğuna hükmetmişlerdir. Yunus da bile isteye bu potada kendini, kendiliğini eriten gerçek bir yol eri olmak istemiştir.

KAYNAKÇA

- Franz, M. L. (2009). Bireyleşme süreci. *İnsan ve semboller*. (çev.: Ali Nahit Babaoğlu), 158-229, İstanbul: Okuyan us Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Yunus Emre ve tasavvuf*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Jung, C. G. (1998). *Psikoloji ve din*. (çev.: Raziye Karabey), İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş benlik*. (çev.: Canan Ener Sılay), İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Jung, C. G. (2001). *İnsan ruhuna yöneliş*. (çev.: Engin Büyükinel), İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2005). *Dört arketip*. (hazl.: M. Bilgin Saydam), İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik psikoloji*. (çev.: Ender Gürol), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Jung, C. G. (2015). *Maskülen erilliğin farklı yüzleri*. (çev.: Didem Gamze Erdinç). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Jung, C. G. (2016). *Analitik psikoloji sözlüğü*. (çev.: Nur Nirven), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Koçak, A., Mollaibrahimoğlu, Ç. (2010). Yunus Emre'de arketipsel imgeler: "Risaletü'n Nushiyye" örneği. *Elmi Axtarışlar*, 1 (3), 38-46.

Stevens, A. (1999). *Jung*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tatçı, M. (1990). *Yûnus Emre dîvânı: tenkitli metin*, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiđi Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu / Author's Note: Bu çalışma, 8-9 Ekim 2021 tarihinde düzenlenen "Bizim Yunus Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir. / This study is an expanded version of the paper presented orally at the "Bizim Yunus Symposium" held on 8-9 October 2021.